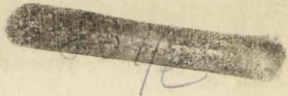

458 ✓

C 1123

NAVRATIL ÁKOS KÖZGAZDASÁGI RENDSZERE

IRTA
HELLER FARKAS

*Különlenyomat a Közgazdasági Szemle 1935. évi 5. számából.
Deutscher Inhaltsauszug s. Seite 12.*

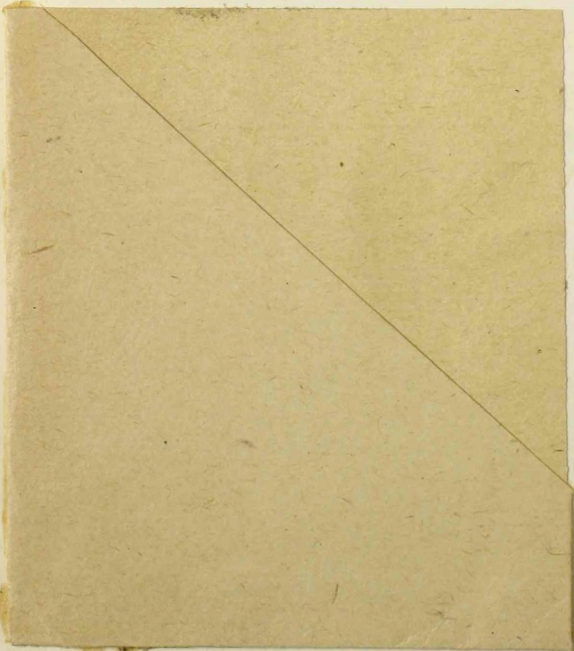
BUDAPEST, 1935.
LÉGRÁDY TESTVÉREK NYOMDAI MŰINTÉZETE

BKE KK

38380

C1123

1985

2009 MARC 09

Navratil Ákos közgazdasági rendszere.

A közgazdaságtan hatalmas ismeretanyagot ölel fel. A tárgykör, melyet vizsgál, érintkezésbe jut az ember életét befolyásoló tényezők összességével. Kezdve a természetten, melynek erői és adományai nyújtják az alapot az ember életfentartására, egészen az ember és az emberi társadalom tulajdonságaiig és tényezőiig, melyek a gazdasági folyamatot és társas mivoltát alakítják, mind befolyással vannak a gazdaságra és különösen annak társadalmi megszervezésére.

Másrészről a gazdálkodás egy sajátos, önmagában egységes tényesoport. A gazdálkodás az emberi tevékenységnek egy határozott alakja, mely — akár egyéni, akár társas vonatkozásban tekintjük — az egyéb emberi cél- és cselekvés-complexumoktól iránya és lefolyási módja folytán erősen különbözik. Már Smith igyekezett a gazdaságot az emberi cselekvés egyéb területeitől elhatárolni, midőn azt úgy jellemezte, hogy nem a pék és a mészáros jóindulatától, hanem ezek önérdekétől várjuk élelmi szükségleteink kielégítését. E meghatározás nem tökéletes, nem is illik rá a zárt egyéni gazdaságra, de a társadalmi gazdaságnak, mint gazdaságnak mindenesetre egyik lényeges vonását emeli ki.

A közgazdaságtan mint tudomány szabadon választhat a két nézőpont között. Mindkettőnek, az első tágasabb szemléletnek éppen úgy, mint a szűkebbnek, megvannak az előnyei, de a hátrányai is. Ha tágabban fogjuk meg a közgazdaságtan ismeretanyagát, a való élet bonyolultságához közelebb jutunk és így képünk hűségesebb, mert a gazdasági élet bonyolult voltát jobban megközelítő lesz. A felölelt tényezők és tények sokaságánál fogva azonban némileg szétfolyóbb és mindenkéltől egyéb tudományok területét nagyobb mértékben érintő lesz a kép, mint akkor, ha szemlélődésünket szigoruan csak magának a *gazdasági lefolyásnak* az elemzésére szorítjuk. Persze ez esetben képünk elvontabb lesz és — bár élesen ál-

C 1123 .

litja szemeink elé magát a szorosan vett gazdasági folyamatot, — a valóságtól jobban eltávolodik, mert vizsgálódásunk köréből sok kimarad vagy legalább is fejtegetéseinkben csak érintve lesz, ami magára a gazdasági lefolyásra, főképpen pedig társadalmi alakjára, nem közömbös.

E két szemléleti mód kezdettől fogva párhuzamosan fut egymással a közgazdaságtan történetében. Quesnay és társai, valamint a klasszikus iskola, kivált Ricardo irányával a szűkebb nézlet felé hajlottak, míg főképpen az ethikai és a történeti iskola a tágabb szemléletet választották. De azért nem mondhatjuk, hogy csak a történet-ethikai és szociálpolitikai irány fogta volna fel tágabban a közgazdaságtan feladatkörét, mert Marshall p. o. valóban távol áll a történeti iránytól, mégis behatóan foglalkozik a közgazdaság összes tényezőivel, hasonlóképp járnak el egyes amerikai — még nem is institutionalismushoz számító — írók is, valamint a német korszerű közgazdaságtan egyes kiváló elméleti képviselői, mint p. o. Zwiedineck-Südenhorst. De azért ma sem hiányzik a törekvés a szorosabb közgazdasági összefüggések leegyszerűsítő és elvont kutatására. A határhaszoniskola akár osztrák, akár lausannei ágában a gazdasági lefolyásnak a maga tisztaságában való megragadására törekszik, miként a ma annyira előtérbe lépő kvantitatív kutatási irány is.

Navratil határozottan a közgazdasági jelenségek szélesebb alapon való szemlélése felé vonzódik, de gondolkozásának erős elméleti fegyelmezettsége megóvja attól, hogy e széles szemszög az igazi közgazdasági szemlélettől való elkalandozásra csábítsa, miként ez a német hasonló irányu munkáknál a történeti iskola hatásaképp oly gyakori. Munkája, melynek első kötetét a Magyar Tudományos Akadémia a múlt évben a Chorin-díjjal tüntette ki,¹ megmarad az igazi elmélet keretei között és hűségesen ápolja a magyar tradíciót is, követve Kautz és Földes szellemét, mely az egyoldalúságoktól és túlzásoktól mindig távol tudta magát tartani.

Navratil elméleti felfogásának háttérében egy nagy módszertani gondolat áll. Ez az *elemi* és a *másodlagos* gazdasági jelenségek megkülönböztetése, melyet éppen harminc évvel ezelőtt fejtett ki és azóta annyira kiérlelt, hogy egész köz-

¹ Közgazdaságtan. I. köt. Budapest, Gergely, 1933

gazdasági felfogásának alapja lett. Rendszerének külső feiépitésében ez nem jut ugyan teljesen kifejezésre, mert ismétlések elkerülése végett a szerző kénytelen az első fejezetekben, melyek főleg az elemi jelenségeknek vannak szentelve, e nézőpon-
 ton tulmenő összefüggéseket is érinteni, de a fogyasztásról és a termelésről szóló fejezetei lényegileg mégis az elemi jelen-
 ségek vizsgálatát és mint ilyeneknek kidomborítását célozzák. Hogy ez a szerző szándéka, mutatja az elmélet feladatára vo-
 natkozó következő megjegyzése: „Elsősorban, lényüknek megfelelően, elemi jelenségekként, tehát a magántulajdoni jog-
 rendtől függetlenül kell megmagyarázni a termelés tünemé-
 nyeit.“ (26. old.) Csak ezután „kell néznie a termelő életnek azokat a sajátos vonatkozásait is, amelyeket a magántulaj-
 doni rend a termelés körén belül is életre kelt“ (u. o.). E meg-
 jegyzés az idézett helyen a termelés elméletére vonatkozik ugyan, de lényegében Navratilnak az elmélet feladatára vonat-
 kozó általános nézetét juttatja kifejezésre.

Didaktikai szempontból e törekvésnek megbecsülhetetlen előnye van. Feltárni az olvasó előtt a gazdasági élet alapvető jelenségeit és megszilárdítani őt abban, hogy vannak a gaz-
 dasági életnek alapjai, melyek nem függnék a magántulajdoni rendtől, melyek tehát megmaradnak akár van magántulajdon, akár nincs, fontos feladat, mert *beleviszi az olvasóba azt a tudatot, hogy a gazdaság nagy fokban nem az emberi önkény által alakítható valami, hanem határozott kényszerűségek és törvényszerűségek alatt áll.* Korunkban e tudat erősítése különösen fontos, midőn az emberek képzelő tehetsége annyira hatalmába kerítette a közgazdaságról való fogalmakat és a szabad formálhatóság gondolata oly erősen előtérbe lép az emberek agyában.

A ma tudományunkban is erősen megnyilvánuló törekvéstől, mindenképpen új színben látni a közgazdaság alapvető összefüggéseit, Navratil teljesen mentes. Határozottan konzervatív gondolkozó a szó legnemesebb értelmében, ki nem az eddigi alkotások lerombolásában, minden áron új elgondolásokkal való helyettesítésében látja a tudomány fejlesztésének feladatát. Nem mintha Navratil elzárkóznék az olyan újabb elgondolások és megfigyelések elől, melyek igazán kiszélesítik látókörünket. Bár hajlama határozottan a több mint évszázados tanok fenntartása felé vonzza — már a könyv beosztá-

sán is látszik ez — mégis több irányban helyet ad ily, néha jelentékeny módosításoknak is. De könyve mégis azt igazolja, hogy már a klasszikus közgazdaságtan az alapkérdésekben megfogta a dolgok lényegét és így nem tanításuk lekicsinylése, hanem elmélyítése és kiegészítése vezet tudományunk fejlődéséhez.

Egy alapvető pontban azonban Navratil felfogása erősen eltér a klasszikusok nézőpontjától. Ez a közgazdasági törvényszerűségek kérdése, melyet a physiokraták és a klasszikusok egyaránt a természeti törvényszerűség mintájára gondoltak el, mire egyébként a mai elméletnek is nagy a hajlama. Igaz, hogy N. is elismeri, hogy „vannak a gazdasági életnek olyan jelenségek, melyeket kutatva, olyan szabályszerűségeket tudunk megállapítani, amelyek a természeti világ törvényeit pontosságukban megközelítik, vagy ezeket el is érik“ (5—6), de szerinte a közgazdasági törvények „legnagyobbbrészt u. n. *empirikus törvények*“ (6. old.). Ha sikerült a könyv gondolatmenetét helyesen felfognom, Navratil igazi, a természeti törvényekkel egyenértékű törvényekre főképp az elemi jelenségeknél, és pedig a termelés terén gondol, míg a forgalmi gazdaságban szerinte inkább csak empirikus törvényekről lehet szó. Nem akarok e téren perbe szállni az illusztris szerzővel, de úgy hiszem, hogy a törvény, amennyiben igazán erről lehet szó, lényegénél fogva mindig valami szükségyszerűség, mely a dolgok belső összefüggéséből folyik, tehát kényszerűségében nem kételkedhetünk. E tekintetben — úgy gondolom — nem igen lehet különbség természeti és gazdasági törvény közt. Viszont a törvény csak addig érvényesül, amíg a praemissái adva vannak. A gazdasági törvények, amennyiben az emberi cselekvést érintik, a gazdaság céljából, természetéből folynak, ezért persze csak addig és oly mértékben érvényesülnek, míg és ameddig az ember e célképzet alapján cselekszik. Maga a gazdasági célkitűzés az észszerű cselekvésnek egy szükségyszerűsége. E célképzet szükségyszerűen a társadalmi kapcsolatok nagy komplexumának lesz forrása. Míg igazán e célképzet alapján folynak le az emberi cselekvések és társadalmi kapcsolatok, meg van a törvényszerűségük. A gazdasági folyamat tehát, míg igazán az, törvényszerű és a közgazda számára csak deviatiók azok az eltérések, melyek abból folynak, hogy az ember nemcsak hono oeconomicus, hanem sok más is.

Abból, hogy a homo oeconomicus nem érvényesül mindig, sőt sokszor a maga tisztaságában, folyik az, hogy a gazdasági törvények nem érvényesülnek sokszor olyan pontosan, mint a természetiek, hol az emberi tökéletlenségnek, vagy az emberi lélek komplexitásának nincsen befolyása. De mint törvény azért a gazdasági törvény nem alsóbbrendű vagy kevésbé kényszerű. Erre nézve szeretnék utalni arra, amit Zwiedineck-Südenhorst kézikönyve 47. oldalán igen finoman fejez ki.² Különben N. maga sem idegenkedik attól, hogy alkalomadtán a forgalmi gazdaság törvényeire hivatkozzék. Így pénzügyelméletében mondja: „A gazdasági élet törvényei az állam fölött is állanak.“ (367. old.) Meggyőződésem szerint különösen a piacnak szigorú törvényszerűségei vannak, melyek persze csak addig állanak fenn, míg piac van. De ez nem teszi e törvényeket mint ilyeneket kevésbé kényszerítő jellegűvé, mert mindenhol a természetben is úgy van, hogy ahol nincs ok, ott nincs okozat sem és ahol valamely tényező hiányzik azok közül, melyekre függvényszerű összefüggés forog fenn, akkor az összefüggés sem érvényesülhet. Még csak azt szeretném ezekhez hozzáfűzni, hogy ma a természettudományok is mindjobban rájönnek arra, hogy törvényszerűségeikben is van bizonyos szóródás, de azért senkinek sem jut eszébe a törvény tényálladékát itt kétségbe vonni.

Navratil rendszere, mint már említettük, az elemi és a másodlagos gazdasági jelenségek megkülönböztetésén épül fel. Fejtegetéseit az általános bevezető rész után a fogyasztás vizsgálatával kezdi, majd rátér a termelésre és ezután az ár- és jövedelemalakulásra.

Minthogy a modern, a forgalom jelenségeinek vizsgálatára kiigazított elmélet a fogyasztás tárgyalásának nem szokott teret adni, a szerző szükségesnek látja bővebben megindokolni, hogy miért helyteleníti ezt az álláspontot. Idevágó fejtegetései közben azzal tüntet ki, hogy álláspontomat bírálólag tárgyává teszi. Túlszüknek találja felfogásomat, mert a fogyasztás jelenségeit a jövedelemeloszlással kapcsolatba hozva gondolom csak az elméletbe beilleszthetőnek. Bírálóval szemben abban a kellemes helyzetben vagyok, hogy anélkül, hogy a fogyasztásra vonatkozólag elfoglalt elvi álláspontjának ellent

² V. ö. Zwiedineck—Südenhorst: Allgemeine Volkswirtschaftslehre. Berlin, 1932.

kellene mondanom, mégis fenntarthatom álláspontomat. E lát-
szólagos paradoxon magyarázata az, hogy sohasem tartottam
a fogyasztást mellékes, vagy közgazdasági szempontból mel-
lőzhető folyamatnak, sőt rendszeremben is helyet adtam an-
nak, igaz nem önálló fejezet alakjában, hanem a nemzetgazda-
sági folyamat egészének vizsgálata körében.³ Itt foglalkoztam
a fogyasztás különböző válfajaival is, minők a takarékoság,
a pazarlás stb. Annak a tanulmányomnak,⁴ melyre Navratil
bírálatában szíves hivatkozni, a célja éppen az volt, hogy a
fogyasztásnak a közgazdasági körfolyamatban való jelentősé-
gét előtérbe helyezze és annak döntő fontosságát, kivált a vi-
lággazdasági válsággal kapcsolatban kimutassa. A fogyasz-
tásnak a közgazdasági körfolyamatban elfoglalt szerepét kell
azonban nézetem szerint a közgazdaságtannak elemeznie és a
fogyasztást e szempontból, és nem mint különösen a német
történeti iskola tette, a szorosabb közgazdasági folyamattal
való mélyebb összefüggés nélkül tisztán leíró módon, vizsgálata-
iba beállítani. Ha tehát a fogyasztásnak Közgazdaságtanom-
ban nem önálló fejezetben, hanem a közgazdasági körfolyamat
vizsgálatánál adtam helyet, ennek nem az az oka, hogy a fo-
gyasztást közgazdasági szempontból irrelevánsnak tartanám,
hanem az, hogy igazi közgazdasági vonatkozásait és a közgaz-
daság egészével való összefüggéseit vélem megvizsgálandók-
nak. Ugy gondolom, ez leghelyesebben a jövedelemeloszlás
jelenségeihez kapcsolódva történhetik, mert a fogyasztás mé-
retei a közgazdaságban nem egyszerűen a szükségletek, hanem
a jövedelmek és az árak alapján határozódnak meg. Ha e né-
zetemet fenntartom, ez nem jelenti azt, hogy a fogyasztásnak
oly módon való tárgyalását, miként az a jelen munkában ol-
vasható, helyteleníteném. Navratilnál ugyanis e tárgyalás a
rendszer felépítésének szerves része és mint ilyen tényleg he-
lyénvaló.

Navratil egész rendszere ugyanis a gazdasági folyamat
termelési és technikai beágyazottságára van felépítve. Alap-
szemlélete a gazdasági tényálladéknak természeti és technikai
kötöttsége, melyet először mint elemi, tehát a jogrendszerből

³ V. ö. Theoretische Volkswirtschaftslehre. Leipzig, 1926. a 191—
194. old. Egyébként így van ez magyarnyelvű „Közgazdaságtan“-om I.
kötetében is.

⁴ V. ö. „Verbrauch und Krise“ c. értekezésemet a Jahrbücher für
Nationalökonomie und Statistik III. Folge 82. kötetében.

független folyamatot vizsgál és amelynek meglétét akkor is mindig szem előtt tartja, amidőn a közgazdaság másodlagos, tehát a jogrendszerből befolyásolt jelenségeit vizsgálja. Ezért is van az, hogy a szerzőnek valóban sikerült is az, amit munkája 25. oldalán öhajtként fejez ki, t. i. az, hogy az olvasó a szemléletnek a zárt egységét egész munkájában, még pedig nemcsak annak bíráló részeiben, megtalálja. Valóban, *Navratil rendszere egységes elmélet, mert határozott vezető szempontja van*, mely elég átfogó ahhoz, hogy minden erőltetés nélkül végigvezethető a közgazdaság egész szemléletén. Rendszere és elmélete egységes a nézet belső egységénél fogva. Alapnézete pedig olyan, amelyet nem kell végigérőszakolni a rendszeren, mert önmagától végigmegy rajta, mint a gazdasági folyamat természeti és technikai feltételezettsége, melyet a társadalmi kapcsolatok csak módosítanak, de a maga lényegében nem érinthetnek. E határozott alapkiindulási pont ad a szerzőnek szilárd alapot arra, hogy az elmélet ma is vitás, nehéz kérdéseiben következetes és határozott álláspontot foglaljon el.

Ilyen nehéz, vitás kérdés még ma is mindenekelőtt a tőkének a fogalma. Navratil alapkiindulásának megfelelően *oly tőkefogalmat keres, amely minden termelési rend mellett megáll.* Ezért a tőkét, mint termelő tényezőt kívánja megragadni és úgy határozza meg, hogy a tőke *„a termelésre szánt javakban rejlő termelőerő“* (169. old.). Ezzel szembehelyezkedik azokkal a tőkeelméletekkel, amelyek tőke alatt vagyont, fizetési erőt, gazdasági hatalmat, vagy más hasonlót értenek. Különösen elveti tehát az u. n. immateriális tőkeelméleteket. Szerinte a tőkének minden olyan fogalma, amely nem igazán termeléstani, tehát nem termelőtényezői lényegét domborítja ki, nem tud megfelelni mindenekelőtt arra a kérdésre, hogy miből és hogyan állhat elő a tőkéből jövedelem. Minden immateriális tőkeelmélet elhanyagolja azt, hogy a tőkének lényeges eleme a technikai mozzanat is és minden ilyen elmélet szűk is azért, mert csak a magántulajdoni rendre vonatkozik és ezért a tőke általános tulajdonságait nem öleli fel.

Ha a Navratil által felállított tőkefogalmat vizsgáljuk, mindenekelőtt azt kell megállapítanunk, hogy termeléstani alátámasztása magasan a ma oly sokak által hirdetett ama tőkeelmélet fölé emeli, mely tisztán az idő mozzanatára támaszkodik és ennek alapján vél egy az elemi és a közgazdaság számára közös tőkefogalmat nyerni. Navratil tőkefogalma

valóban nemcsak megáll az elemi gazdaságban, hanem a kapitalizmus jelenségeinek magyarázatánál is számbavehetően segítségünkre lehet. De ez azért van, mert az ő tőkefogalmának a lényege voltaképpen nem az, hogy materiális, hanem az, hogy *a tőke szerepére*, gazdasági teljesítményére támaszkodik. Ő ugyan funkciós materiális tőke magyarázatnak nevezi (179. old.), de a súlypont, úgy hiszem, mégis a termelési mozzanaton, mint gazdasági funkción van. Azt a nehézséget, mellyel szembekerülünk, ha az elemi és a közgazdaság számára közös tőkefogalmat akarunk felállítani, úgy hiszem azonban Navratilnak sem sikerült véglegesen elhárítani. E nehézség lényege ugyanis nézetem szerint az, hogy a tőke forgási és még inkább forgalmi szerepe minden ilyen tőkefogalomnál a termelés-technikai szereppel szemben háttérbe kerül, vagy teljesen eltűnik.

Abban kétségtelenül igaza van Navratilnak, hogy a tőkének hivatása teljesítése közben feltétlenül érintenie kell a termelés szféráját. Azt is szívesen megengedem, hogy termelékenységének ez az alapforrása. De így tekintve a tőkefogalmat, az a termelési jószág fogalmával esik egybe és kisiklik belőle az a lényeges tulajdonsága, hogy a tőke egyrészt az alakváltozás hordozója, mely a kereseti és a termelési szféra között végbemegy, midőn a tőkét a termelésben alkalmazzuk, másrészt kimarad az a tulajdonsága, melynél fogva társadalmi hatást is fejt ki, midőn a csere segítségével embereknek és javaknak a termelésben való összefűzésére képesít. A társadalmi gazdaságban e tulajdonságok véleményem szerint épp oly fontosak, mint a termelési szerepe, sőt ezek is termelő szerepéhez tartoznak, ennek társadalmi vonatkozásait építve ki.

Ezeknél fogva úgy hiszem, hogy a tőkének az elemi és társadalmi alakja legfeljebb azon az alapon foglalható össze egy közös fogalomba, hogy a tőke csak embrióban van meg az elemi gazdaságban és igazi kifejlődését csak a társadalmi gazdaságban nyeri. E felfogás, úgy hiszem, éppen Navratil módszertani elvével szépen volna összhangba hozható, mert megerősíti azt az álláspontját, hogy „a jogi rendezés a gazdasági élet szövevényeiben olyan eredményeket (hoz) létre, amelyek maguktól, a gazdasági élet eredeti, elemi gazdasági törvényeinél fogva nem mutatkoznának”.⁵

⁵ V. ö. a Földes Emlékkönyvben megjelent dolgozatát a 146. oldalon.

A tisztán termelési tőkefogalommal a fejlett társadalmi gazdaság számos jelensége véleményem szerint nem magyarázható meg kielégítően. Így mindenekelőtt nem a hitel. Mit ad a tőkés kölcsön? Nyilván nem anyagi termelőerőt, mert a kölcsönt pénz vagy követelés alakjában nyújtja. A társadalmi alapon való termelésnél a tőke szerepe kétségtelenül a termelőerők egyesítésének lehetővé tételében is áll. Ezért nem lehet ma nagyarányú termelés tőke nélkül. E szerepet sem lehet azonban a tőke tisztán materiális és csupán termelői szerepére támaszkodó fogalmával kielégítően megmagyarázni. Ezért szeretném a tőke materiális fogalmával szemben oly tőkefogalom felállítását fenntartani, mely a tőkének társadalmi szerepét megfelelően magában foglalja. Ha ez csupán az elemi gazdaság termeléstechnikai tőke fogalmának és a tőke társadalomgazdasági fogalmának különválasztásával érhető el, akkor, úgy hiszem ez áldozatot meg kell hoznunk.

Még csak az ellen szeretnék védekezni, hogy magángazdasági volna az ilyen tőkefogalom. Az, ami a gazdaságok egymásbafüződését magyarázza, nem lehet a magángazdasági gondolkodás körébe tartozó, mert az egymásbafüződés társadalmi tény, és a közgazdaságnak mint ilyennek egyik kiemelkedő mozzanata.

Ha a tőke fogalmának értelmezésében ily módon csak korlátolt mértékben tudok Navratil felfogásának engedményt tenni, el kell fogadnom az ellenem is irányuló állítását, hogy „a termelés szervezését nem a tőke végzi“ (211. o.). Midőn a tőke szervező erejéről beszéltem, nem is igazán erre, hanem inkább arra gondoltam, hogy a tőke *szervező eszköz*. Készséggel elismerem, hogy a dolog lényegét ez fejezi ki, mert magam sem állítottam soha, hogy a tőke a vállalkozó közbejötté nélkül a gazdasági életet szervezni tudná. Hiszen a tőke impersónális eszköz, mely csak a cselekvő ember kezében lehet eleven ható tényezővé, mi nélkül a tőke sem szervezheti meg a gazdasági életet.

Igen érdekes és nagyon figyelemre méltó Navratil álláspontja a hitelemélet kérdésében. Fejtegetései ugyanis, úgy hiszem, jelentős lépéssel közelebb viszik elméletünket ahhoz, hogy az u. n. régi, vagyis konzervatív és a hitel tőketeremtő szerepét hirdető újabb nézetek harca megszűnjék. Navratil ez irányban ugyanis két fontos megállapítást tesz. Az első az,

hogy rámutat a konzervatív, vagyis a bankok hitelközvetítő szerepét hangsúlyozó elmélet fejlődéskéességére és arra, hogy ez, midőn a hitelbankok szerepére nyer kiterjesztést, veszt eredeti merevségéből. Figyelmeztet arra, hogy a konzervatív hitelelmélet is tanult a bankélet újabb fejleményeiből és tisztába jött azzal, hogy a bankok a nélkül is adhatnak kölcsönt, hogy az illető összeg letét alakjában már náluk heverne. (444. old.) Elismeri azt is, hogy a régi hitelelmélet tévedett, midőn csak a jegybankokat tartotta szem előtt és „a bankoknak szinte közvetlen hitelközvetítői szerepét tanította“ (454. old.). Ezek már jelentékeny közeledések a megértéshez, melyek akadémiai székfoglalójában még hiányzottak.

Másik, nézetem szerint fontos megjegyzése, mely a közeledést jelentékenyen megkönnyíti, annak meglátása, hogy „a kérdés vizsgálatára két szempontból lehet kiindulni“ (451. old.), amint t. i. a termelés vagy a forgalom oldaláról nézzük inkább a kérdést. Az első szempont inkább a konzervatív, az utóbbi inkább a hitelteremtés elmélete felé vezet. Ezzel, úgy hiszem, Navratil megjelölte a controversia igazi forrását. Valóban a forgalmi vonatkozás bizonyos elhanyagolása elsősorban az, ami az új, vagy legalább is a konzervatív hitelelmélettől eltérő felfogásokhoz vezetett.

Hogy ezekben sok tulzással találkozunk, ebben egyik vagyunk Navratillal és minden gondolkozóval, ki nem keresi az elméleti gondolkozásban az ujat önmagáért.

Navratil elméletének, — melyet már alig tudnék a régi konzervatív elmélettel minden további nélkül azonosítani — sulypontja azon van, hogy a hitel nem tud javakat és tőkét sem teremteni. Főtétele az, hogy „a hitel a semmiből semmit sem hozhat létre“. (456. old.) Maga is elismeri azonban, hogy ezt komolyan senki sem akarja állítani. (U. o.) Viszont azt, hogy a hitel révén a gazdasági élet szunnyadó erői mozgásba jöhetnek, készséggel elfogadja (454. old.). Ezzel voltaképpen már egészen a szomszédságába kerül nem ugyan Hahn hitel-elméletének, melyet magam is elutasítok, de az én felfogásomnak, melyet a bankhitel kérdésében kifejttem, mert ennek egyik pillére éppen a közgazdaság dinamikus lényegének hangsúlyozása a hitellel kapcsolatban. Szunnyadó erők életrekelése egy dinamikus tény. Én főképpen a közgazdaság merev és statikus szemlélete ellen fordultam a hitelelméletről irt ta-

nulmányomban.⁶ Mihelyt ezt a merevséget a közgazdaságról való képzetünkben elejtjük és dynamikusan nézzük a hitel szerepét, már elhagytuk a konzervatív hitelelmélet régi alakját, melyet merevségében Navratil is hibáztat. Mert, ha elismerjük, hogy a hitel szunnyadó erőket kelthet életre, már elejtettük azt is, hogy egyszerűen már meglévő konkrét javakról való rendelkezési jogot ruház át a hitel és elhagytuk azt az álláspontot is, hogy a hitel útján felhasználandó javaknak már készen kell állaniok a hitelezés pillanatában. A hitel a jelent és jövőt kapcsolja egybe és a termelés irányát és eredményét is befolyásolja a vásárlóerő átengedésével.

Ami eltérés egyébként a hitelelmélet Navratil által is modernizált alakja és az én felfogásom között marad, az abból folyik, hogy én inkább a forgalom, mint közvetlenül a termelés szemszögéből látom a bankhitelt, vagyis a bankoknak a fizetési forgalomban elfoglalt szerepének nagyobb jelentőséget tulajdonítok a hiteléletre, mint ő. De a különbség itt sem nagy köztünk, mert azt, hogy a hitel a fizetési forgalommal is összefügg, ő is elismeri. Mig azonban ő ragaszkodik ahhoz, hogy a hitelt lényegileg a termelés szemszögéből kell megérteni, addig én azt hiszem, hogy a hitelt éppen azért, mert korszerű alakjában fizetési erő formájában lép fel, inkább a forgalom és a piac szempontjai alapján lehet megmagyarázni. Éppen azt igyekeztem említett tanulmányomban bizonyítani, hogy ezzel nem kell Mac Leod vagy Hahn tuzásaiiba kerülnünk, mert ez sem változtat azon, hogy a hitel csak a meglévő gazdasági erők és az azokra alapított lehetőségek komoly alapulvétele mellett lehet reális és igazán hasznos. E kilátások reális megítélése és a fizetési forgalom igényeinek — különösen a készpénzszükséglet — helyes figyelembevételé, óvhat csak meg a hitel útján becsuszó inflációtól, melynek veszedelmes voltát, ha a fejlődési lehetőségeket tulbecsüli, épp úgy elismerem, mint Navratil.

Navratil igen helyesen rámutat arra, hogy a konzervatív bankelmélet enyhített alakja tudja, „hogy a letéti bankok, adott esetekben, azon bankelméleti alapszabály ellen is cselekedhetnek, hogy a passzív üzleteknek mindig meg kell előzniök az aktívokat. A konzervatív bankelmélet itt engedményt tehe-

⁶ V. ö. Zum Streit um die Kredittheorie. Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. 90. köt. (1931.) kivált az 551. old.

tett az időbeliség tekintetében, ha a logikai prius tekintetében nem is engedett“ (442. old.). Ez elegendő, mert magam is a következőt mondom: „Unser Satz, dass es kein eigenes, für sich bestehendes Gleichgewicht zwischen Ersparnissen und Krediten gibt, führt weder dazu, den Sinn des Sparens auch nur für einen Augenblick zu bezweifeln, noch aber zu der Behauptung, dass die Banken frei und ungebunden in ihrer Kreditgewährung wären“. (Előbb idézett cikkem 541. old.) A határtalan, a megtakarításokkal való kapcsolatot elvágó hitelmagyarázatról tehát szó sincsen. Mindenesetre örömmel szeretném megállapítani, hogy Navratil sokkal megértőbb lett nagy munkájában a hitelemélet szemszögének némi eltolódásával szemben, mint volt akadémiai székfoglalójában.⁷

Az illusztris szerző kitűnő könyvének még számos más része is behatóbb méltatást érdemelne. Ily átfogó munkánál azonban szinte lehetetlen a méltatásban minden figyelemre méltó mozzanatra kiterjedni. Ezért még csupán a munka egy különös jelentős részére, a külföldi áralakulásáról szóló fejtegetéseire szeretnék röviden kitérni. Már magában véve az igen szerencsés gondolata Navratilnak, hogy közvetlenül az áralakulás keretében foglalkozik a külforgalom idevonatkozó jelenségeivel. Külforgalmi elméletünk még ma sincsen eléggé az áralakulás kérdéseire beigazítva, pedig nyilvánvaló dolog, hogy itt is forgalomról van szó, ahol az árnak döntő szerepe van. Már *Taussig* jelentékenyen előrevitte az elméletet akkor, amidőn a pénz szerepét vizsgálta külforgalmi vonatkozásokban.⁸ Egy újabb lökéssel viszi előre Navratil a bizonyos hiányainál fogva ma különösképpen érdeklődésünk középpontjába kerülő külkereskedelmi elméletet akkor, amidőn az áralakulás tünetjeinek szemszögébe helyezi. Idevágó fejtegetéseinek tengelye az, hogy a nemzetközi kereskedelemben minden kereslet egyuttal kínálat is és megfordítva. Ezzel biztos kézzel rátapint a nemzetközi forgalom igazi alapjára és mindig két oldalról való meghatározottságára. Igen szépen magyarázza a komparatív költségek tanát, de elkerülve e tan egyoldalúságát, erősen kiemeli a kereslet szerepét a külforgalomban

⁷ V. ö. Régi igazságok és új elméletek a közgazdaságtanban c. értekezését. (Budapest, 1928.)

⁸ Ohlin is ez irányban igyekszik továbbfejleszteni a külforgalmi elméletet. L. *Interregional and international trade*. New York, 1933.

fellépő árak kérdésében és a külforgalom terjedelmének meghatározásánál.

Navratil munkájában a pontosságot és a precizitását szerető egyénisége tükröződik vissza ugyszólván minden lapon. A munka elejétől végig a legnagyobb gondossággal és pontossággal van megírva. Semmi sincs benne egyszerűen odavetve anélkül, hogy a szerző komolyan végig ne gondolta volna és semmi sincsen benne elnagyolva. A szerző nem röstelte a tárgyalta kérdéseknél az irodalomnak a legmesszebbmenő pontossággal való felkutatását. Az egyes fejezeteknél gyűjtött irodalmi áttekintés, mely nem szoritkozik tisztán a címek felsorolására, szinte teljesnek mondható, ami tudományunkban az irodalom óriási kiterjedésénél fogva nem könnyű dolog.

Ha a szerző régi tankönyvéhez hasonlítjuk e művet, akkor látjuk csak azt a nagy munkát, amelyet a szerző elvégzett, mielőtt a közgazdaságtan anyagának új feldolgozására szánta rá magát. Régi könyve kitűnő tankönyv volt, jelen munkája egy hatalmas kézikönyv, amely a tudomány mai színvonalán nyújtja a közgazdaságtan elméletét, igazi tudományos elmélyedésre és beható tanulmányokra ösztönözve mindenkit, ki e könyvet kezébe veszi.

A magyar tudomány a napokban ünnepli a kiváló szerzőt, ki most lépett életének hatodik évtizedébe. Ez alkalmat kívántam felhasználni, hogy méltassam e kiváló munkáját, melynek folytatásához mindenki, aki szíven viseli a magyar közgazdasági tudomány fejlődését, őszinte szívből munkakedvet és kitartást kíván szerzőjének.

Das volkswirtschaftliche System Akusius von Navratil's.

Der Volkswirtschaftler unserer Zeit steht vor einem schwierigen Problem, wenn er im heutigen Gedränge neuer Gedanken an die Aufgabe schreitet, sein Wissen zu einem System zu verarbeiten. Die beschauliche Ruhe, in welcher der Nationalökonom noch vor einigen Jahrzehnten seine Gedanken zu einem System ordnen konnte, ist durch eine Unrast der Gedanken verdrängt, die neue Stützpunkte für die Theorie sucht und alles in einem neue Lichte zu erblicken trachtet. Die Volkswirtschaft, das Erkenntnisobjekt unserer Wissenschaft selbst ist in eine Epoche hineingeraten, in welcher so manches eine Umwandlung durchmacht, was vor einigen Jahrzehnten noch als unwandelbar betrachtet wurde. Ist es bei diesem Stande der Dinge nicht an der Zeit, auch das theoretische Gerüst unserer Wissenschaft umzubauen und auf neue Grundlagen zu stellen?

Akusius von Navratil, dessen erster Band (Nationalökonomie I.) hier besprochen werden soll, verneint zwar diese Frage nicht ausdrücklich, doch lässt der Inhalt des Buches darüber keinen Zweifel, dass der Verfasser unser bisheriges Gerüst der nationalökonomischen Theorie für genügend tragfähig hält auch dem Ansturme neuer Gedanken standzuhalten. Bei weitem kein Feind neuer Gedanken, wo sie unser Wissen wirklich befruchten, wird er durch seine Gabe eines scharfen Kritizismus davon zurückgehalten, errungenes Wissen für unsicheres Tasten nach neuen Gesichtspunkten in den Schutt zu werfen. Er betrachtet die Wirtschaft und ihre höhere Entwicklungsstufe, die Volkswirtschaft in ihren Grundlagen, die ihrem Wesen entspringen und in ihrem Aufbaue Wesenszüge widerspiegeln, die von der Wandelbarkeit der Zeiten unberührt bleiben.

Sein System gründet sich auf die Unterscheidung der *elementären und sekundären Erscheinungen der Wirtschaft* und erhält hierdurch einen soliden Einbau in jene Grundlagen der Wirtschaft, welche durch die Natur und die Entwicklung der Technik gegeben sind. Sie bilden die eigentlichen Grundlagen der Wirtschaft, die auch durch den Wandel der Ideenrichtungen und durch die Änderung der höheren Zielsetzungen der Gesellschaft nicht berührt wer-

den können, da sie z. T. naturbestimmt, z. T. aber — insofern sie mit der Eigenart der Wirtschaft zusammenhängen, — wesensbestimmt sind. Als Wirtschaft bewahrt die Volkswirtschaft ihre Eigenart auch unter Einwirkung historisch-rechtlicher Kategorien und sie bleibt gewissen Notwendigkeiten untergeordnet, die sich aus dem Wesen des wirtschaftlichen Tatbestandes ergeben.

Die starke Betonung der wirtschaftstechnischen Grundlagen, sowie der sich aus dem Wesen der gesellschaftlichen Verbundenheit ergebenden Fundamentaltatsachen der Wirtschaft ermöglichen es *Navratil* — trotz mancher Wandlungen im Gefüge der Volkswirtschaft — im wesentlichen an den bisherigen Kategorien unserer Theorie festzuhalten. Sie ermöglichen es ihm auch die neueren Anregungen unserer Wissenschaft in seinem System zwanglos unterzubringen, was freilich auch dadurch erleichtert wird, dass es sich in seinem Buche nur um die Theorie, nicht auch um die Wirtschaftspolitik handelt.

Der erste Band umfasst die Lehre vom Verbrauch, mit welcher begonnen wird, dann die Lehre von der Produktion und die Preistheorie, in welche die Theorie des Aussenhandels, sowie des Kredites — selbstverständlich auch die Geldlehre — in sehr glücklicher Weise hineingearbeitet sind. Besonderes Gewicht kommt im System *Navratil*s der Analyse der Produktionsfaktoren sowie der Ertragslehre zu. Durch eine breitere Entfaltung dieser Teile der Theorie soll das Überwuchern der verkehrswirtschaftlichen Gesichtspunkte in der Theorie vermieden und die technische Bedingtheit der Wirtschaftsvorgänge betont werden. Sorgfältig wird in diesem Teil die Beschaffenheit und die Rolle der einzelnen Produktionsfaktoren geprüft und das Ergebnis zu einer gut fundierten Ertragslehre verarbeitet, deren Wesen dahin zusammengefasst werden kann, dass bei keiner Produktion nur ein Ertragsgesetz zur Wirkung kommt, sondern stets der steigende und der sinkende Ertrag, usw. in der Weise, dass zu Beginn der steigende, später der sinkende Ertrag die Oberhand gewinnt. Beherrscht wird die Ertragsgestaltung durch die Eigenschaften der beiden sachlichen Produktionsfaktoren, nämlich durch jene des Naturfaktors und des Kapitals. Die grössere oder kleinere Rolle, welche der eine oder der andere dieser Faktoren bei einer Produktion spielt, wird für die Ertragsgestaltung entscheidend.

Aus der Grundeinstellung des *Navratil*'schen System folgt es, dass im wesentlichen am materiellen Kapitalbegriff festgehalten wird. Doch ist der Kapitalbegriff *Navratil*'s ein Funktionsbegriff, welcher am Produktionsbegriffe orientiert ist. Freilich bleibt er jenen Bedenken ausgesetzt, die sich gegen jede materielle Fassung des Kapitalbegriffes erheben.

In der Kredittheorie, welche sich gründlich mit den neueren Gedanken über Kreditschöpfung und ähnliches auseinandersetzt, ist es N., der sich früher im allgemeinen gegen die Kreditschöpfungslehre wandte, gelungen, Formulierungen zu finden, die viel Verständnis für die neueren Gedanken auf diesem Gebiete zeigen und alte und neue Gesichtspunkte einander ziemlich nahe bringen.

Wie das ganze System *Navratil's*, durchzieht auch seine Ausführungen über das Preisproblem ein realistischer Zug. Der Verfasser begnügt sich nicht damit die allgemeinen Grundgesetze der Preisgestaltung vorzutragen, sondern er trachtet möglichst nahe an die Vielseitigkeit des Lebens heranzurücken und das Verständnis für die Mannigfaltigkeiten der Preisbildung zu wecken. Dass es ihm hierbei gelingt auch die Vorgänge des Aussenhandels in diesem Zusammenhange zu beleuchten, wurde schon bemerkt. Es scheint mir dies ein glückliches Beginnen zu sein, das auch den neueren einschlägigen Bestrebungen unserer Wissenschaft entgegenkommt.

Im Ganzen zeigt das Buch *Navratil'*, wie weitgehend die bisherigen Ergebnisse unserer Wissenschaft auch für die künftige Entwicklung verwertbar sind.

21